

Arkæologi i Slesvig
Archäologie in Schleswig

19 · 2022

Symposium Christianslyst
17.–18.6.2022

Kolofon / Impressum

Arkæologi i Slesvig / Archäologie in Schleswig 19 · 2022

Redaktion og udgivelse / Redaktion und Herausgabe

Stefanie Kloöß, Archäologisches Landesamt Schleswig-Holstein, stefanie.klooss@alsh.landsh.de

Pernille Kruse, Museum Sønderjylland-Arkæologi Haderslev, pekr@msj.dk

Ingo Lütjens, Archäologisches Landesamt Schleswig-Holstein, ingo.luetjens@alsh.landsh.de

Lilian Matthes, Museum Sønderjylland-Arkæologi Haderslev, lima@msj.dk

Mette Nissen, Museum Sønderjylland-Arkæologi Haderslev, meni@msj.dk

Ralf Opitz, Christian-Albrechts-Universität Kiel, r.opitz@ufg.uni-kiel.de

Tobias Schade, Eberhard Karls Universität Tübingen, tobias.schade@uni-tuebingen.de

Trykt med støtte fra / Gedruckt mit Unterstützung von

Archäologisches Landesamt Schleswig-Holstein (ALSH)

Omslag, grafisk design og opsætning / Umschlag, Layout und grafische Gestaltung

Ralf Opitz, Christian-Albrechts-Universität Kiel, r.opitz@ufg.uni-kiel.de

Omslagfoto / Umschlagfoto

Lilian Matthes, MSJ

Tryk / Druck

Wachholtz Verlag GmbH, Kiel/Hamburg, 2023

ISSN 0909-0533 | ISBN 978-87-87584-39-5

Copyright

Ophavsretten til artikler (inklusive ophavsretten til indsendte og accepterede manuskripter), der er publiceret i AIS før d. 1. januar 2023 er ejet af de respektive forfattere. Disse artikler er ikke licenseret med Creative Commons. Artiklerne må downloades, og der må linkes til dem, men de må ikke deles og redistribueres uden tilladelse af forfatterne.

Ophavsretten til artikler publiceret efter den 1. januar 2023 er ejet af de respektive forfattere. Artiklerne er licenseret med Creative-Commons-licensen CC-BY-NC-SA, der giver ret til at kopiere og videredistribuere artiklerne i ethvert medie eller format, samt bruge artiklerne til ikke-kommercielle formål, forudsat at brugerne krediterer forfatterne.

Das Urheberrecht für Artikel (einschließlich des Urheberrechts für eingereichte und angenommene Manuskripte), die vor dem 1. Januar 2023 in AIS veröffentlicht wurden, liegt bei den jeweiligen Autoren. Diese Artikel sind nicht unter Creative Commons lizenziert. Die Artikel dürfen heruntergeladen und verlinkt- aber ohne Genehmigung der Autoren nicht geteilt oder weiterverbreitet werden.

Das Urheberrecht für Artikel, die nach dem 1. Januar 2023 veröffentlicht sind, liegt bei den jeweiligen Autoren. Die Artikel sind unter der Creative-Commons-Lizenz CC-BY-NC-SA lizenziert, die das Recht einräumt, die Artikel in jedem Medium oder Format zu kopieren und weiterzuverbreiten sowie die Artikel für nicht kommerzielle Zwecke zu verwenden, sofern die Nutzer die Autoren benennen und zitieren.

Indhold/Inhalt

<i>Silja Arnfridardottir Christensen og Simone Nørgaard Mehlsen</i> Korn og arkitektur. Overgangen mellem sten- og bronzealderen ved Revsinggård II . . .	19
<i>Christoph Unglaub, Stefanie Klooß und Ruth Blankenfeldt</i> Ein eisenzeitlicher Hofplatz mit erhaltener nutzungszeitlicher Laufoberfläche in einem Dünenal auf der Insel Amrum (Nebel LA 431)	43
<i>Ruth Blankenfeldt, Stefanie Klooß, Hanna Hadler, Bente Sven Majchczack, Dennis Wilken und Dirk Bienen-Scholt</i> Versunkene Landschaften im Nordfriesischen Watt – Das aktuelle RUNGHOLT-Projekt zur Erforschung von Kulturspuren	59
<i>Martin Egelund Poulsen</i> Halvvejgård og Kongeengen – to nyundersøgte lokaliteter med hustomter fra senneolitikum og ældre bronzealder ved Vejen i Sydjylland. Foreløbige betragtninger . . .	75
<i>Stefanie Schaefer-Di Maida</i> Der Fundplatz von Mang de Bargen – Ein bronzezeitliches Gräberfeld in Schleswig-Holstein.	97
<i>Ingo Lütjens</i> Auswirkungen der »Verursacherarchäologie« auf den Kenntnisstand zu eisenzeitlichen Siedlungen in Schleswig-Holstein	117
<i>Solveig Ketelsen</i> Die Siedlungsstruktur auf Als in der älteren Eisenzeit.	133
<i>Anna Egelund Poulsen og Helene Agerskov Rose</i> Aarupgaard tuegravplads gennem 75 år	155
<i>Almut Fichte</i> Geheimnisvolle Gräben am Nübeler Noor.	167

<i>Ringo Klooß</i> Kurzbericht über die Ausgrabung des kaiser- bis völkerwanderungszeitlichen und wikingerzeitlichen Siedlungsplatzes Hörup LA 28, Kreis Schleswig-Flensburg	185
<i>Tobias Torfing</i> Nye fund af »La Tène«-sværd i Sydvestjylland	193
<i>Daniel Zwick</i> Schiffswracks im schleswig-holsteinischen Wattenmeer: Zum Stand der aktuellen Forschung	207
<i>Jutta Kneisel</i> Illuminiertes Bornhöved – eine außergewöhnliche Hügelkonstruktion der Bronzezeit	223
<i>Anders Hartvig</i> Detektorafsøgning ved Petersborg	241
<i>Eric Müller</i> Eine Siedlungskammer der späten Römischen Kaiser- und Völkerwanderungszeit von Flintbek, Kreis Rendsburg-Eckernförde.	255
<i>Silke Eisenschmidt</i> Højhave – ein reich ausgestattetes Frauengrab der jüngeren Wikingerzeit bei Hadersleben	273
<i>Valerie Palmowski, Tobias Schade und Moritz Mennenga</i> Untersuchungen zum ländlichen Raum der Wikingerzeit. Ein neuer Fundplatz bei Bohnert (Gem. Kosel)	295
<i>Lars Grundvad</i> Fæstedskatten – oprindelsen	313
<i>Christina Berg</i> Udgravningen i Perlegade og Sønderborgs historie i middelalderen	331
<i>Mads Leen Jensen</i> Den sidste urnegrav fra Tombølgård – en jernaldergrav med træskrin og en bronzealder celt.	345
<i>Forfattere/Autor:innen</i>	365
<i>Index årgange/Jahrgänge 1991–2020</i>	369

Fæstedskatten – oprindelsen

Lars Grundvad

Abstract

The Viking Age gold hoard from Fæsted was discovered by amateur archaeologists and excavated by Sønderkov Museum in 2016 and has since grown by several additional artefacts. The hoard has been studied in several articles, some with more scholarly value than others. Three articles should be highlighted, which shed light on the hoard in different ways; an initial in-depth presentation of the find (GRUNDTVAD/POULSEN 2020), a typological analysis of the Jelling style's relationship to Gorm the Old and the Jelling dynasty's use of the Nordic styles, where the hoard and the artifacts are used as a case (GRUNDTVAD/ KNUDSEN 2017) and then an attempt to interpret the hoard as a religious deposition (GRUNDTVAD 2022; GRUNDTVAD in press).

This article is the fourth in a planned series of analyses, each of which aims to illuminate the Fæsted hoard from different perspectives. Thus, the goal here is to ascertain the origin of the jewelry and artifacts from the treasure. It is clear though, that this is far from feasible to do with all objects. For some artifacts, unambiguous relationships are clear to see. For some of the other objects, a

Fig. 1. Geografisk placering af Fæsted.

Fig. 1. Geographic location of Fæsted.

slightly bold interpretation of origin will be presented, where both distinctions are made to the Roman imperial jewellery seen in the iconographic sources and to the loot which the Vikings are known to have brought home from raids.

Finally, the aim is to present what the different origins reveal and how the hoard of gold artifacts seems intentionally put together.

Indledning

Guldskatten fra Fæsted er opdaget ved to begivenheder på tværs af mere end 100 år. En guldhalskæde med terminaler udført i Jellingstil blev opdaget ved harvning i 1911, mens den store genstandsmajoritet blev fundet ved detektorbrug i 2016. Samme år blev skatten udgravet og nedgravningskonteksten blev lokaliseret ved denne begivenhed. Lokalitetskendskabet er siden da vokset stødt som følge af en større udgravning og grundige metaldetektorafsøgninger.

Skatten har siden opdagelsen været primært emne i flere faglige artikler, idet det har været et mål at analysere skatten og dens bestanddele på flest mulige måder. Således foreligger der en indgående genstandspræsentation (GRUNDVAD/POULSEN 2020), som udgør en base for de øvrige artikler. Skatten er dertil sat i relation til Kong Gorm den Gamle og Jellingdynastiet (GRUNDVAD/KNUDSEN 2017), ligesom den er indgående analyseret i et førkristent religiøst perspektiv (GRUNDVAD 2022; GRUNDVAD in press). På baggrund af de tre sidstnævnte artikler er der således argumenteret for, at skatten var knyttet til den tidlige danske kongemagt på grund af sin udførelse i Jellingstil, ligesom det er tolket, at dele af skattens bestanddele tilhører sæt, der vha. myter og fortællinger kan knyttes til dels Odins ring Draupnir og til Frejas smykke, Brisingamen. Jævnfør tolkningen kan brugerne af sætterne ved at iklæde sig smykkerne transformere sig til de to nævnte guder. Idet præsteskrabet sandsynligvis var relateret til en samfundselite, er det muligt, at brugerne af sætterne derved repræsenterede både en åndelig og verdslig magt i den førkristne del af vikingetiden. Hvad artiklerne angår skal de anses som analyser, der dels kan stå for sig selv, men som dels også kan anses som dele af en større diskussion af dette vigtige skattefund.

Nærværende artikel har til formål at analysere guldskatten i et nyt lys. Målet er således at undersøge ophavet til en større andel af smykkerne. I nogle tilfælde kan der primært berettes om den fysiske produktion; her især om hvor og hvornår genstanden er produceret. I andre tilfælde kan ophavet til givne designs udredes; dvs. hvad er inspirationen, og hvor kom den fra? Slutteligt er det målet at udrede, hvilket formål smykkerne tjente, for det er entydigt, at der er tale om smykker, der er produceret med andet for øje end skønhed.

En kort præsentation af skatten og dens kontekst

Guldskatten fra Fæsted består af flere genstandsgrupper og faktisk indeholder den også en vis mængde sølv i form af en fragmenteret flettet sølvkæde, en armring, små dele af et større smykke med granulering og filigran samt et antal dirhemklip (Fig. 2; GRUNDVAD/POULSEN 2020). Guldet fremstår dog særligt opsigtsvækkende. Foruden en større mængde guldklip, som ikke skal beskrives yderligere her, ses guldets bl. a. i form af intakte, men dog i flere tilfælde trykkede guldarmringe. Disse ringe er enten lavet som simpelt to-snoede ringe, som mere regulært »flettede« eller som decideret massive og i to tilfælde unikke ringe. Især den største armring på ca. 250 g er interessant, idet den er udført i Jellingstil ligesom halskæden, der blev fundet samme sted i 1911. Iblant de mange bestanddele skiller især en større mængde vedhæng sig ud. Særligt de med indfattede halvædelsten er interessante, men også et fugleformet vedhæng og et korsformet smykke er betydende for

Fig. 2. Fæstedskattens samlede bestanddele, dog undtaget halskæden, som blev fundet i 1911. Fig. 2. The various elements of the Fæsted hoard (photo: N. Schaadt; digitalised by S.A. Christensen).

nærværende artikel. Skatten indeholder dertil to identiske femarmede korsvedhæng samt fragmenter, som ikke er forsøgt analyseret tidligere. Det absolut mest bemærkelsesværdige guldfund er imidlertid den svagt hvælvede skivefibel med fire intakte guldkæder hængende ud forneden. Skiven er, ligesom halskæden og den ene armrings med de to dyrehoveder, lavet i Jellingstil. Samlet udgøres skatten af cirka 1,5 kg guld og mere end 100 g sølv. Deponeringstidspunktet formodes, takket være stilistiske studier samt møntdateringer, at være anden halvdel af 900-tallet, men reelt nok ikke væsentligt senere end 970 (GRUNDTVAD/POULSEN 2020).

Som følge af intense metaldetektorafsøgninger lykkedes det at præcisere det formodede deponeringspunkt, som efterfølgende er undersøgt ved tre udgravningskampagner. Én mindre udgravning havde til formål af undersøge selve fundstedet, der viste sig at være en grube nedgravet ved en port i et flerfaset hegn; en port som ledte ind til en større gård. En efterfølgende arkæologisk forundersøgelse af de omkringliggende arealer viste, at gården var placeret øst for deponeringsstedet, men det er nok mere interessant, at det lykkedes at udskille to haller dateret til perioden yngre germansk jernalder-yngre vikingetid. Ydermere kunne der erkendes hegnsgrofter, der dannede et særskilt

indre aflukket areal på gårdspladsen; et areal som umiddelbart skal ses i relation til den nordligste og største af de to haller. Der tegnes således et billede af en stormandsgård med sakrale områder, hvilket tilmed er bestemt at være elementer, som hører til på elitens gårde i yngre germansk jernalder og vikingetid (f. eks. JØRGENSEN 2009; JØRGENSEN 2014). Denne sakrale anvendelse blev bekræftet ved tilstedeværelsen af et horganlæg, som blev fundet øst for førnævnte store hal (GRUNDTVAD/ALBRIS 2020).

Hørgen skal med al sandsynlighed ses i relation til stednavnet »Harreby«, hvilket den nærmeste landsby hedder. Der er således tale om en omskrivning af Hørgby. Tilmed ligger lokaliteten i Frøs Herred, hvilket vidner om en tilsyneladende omfattende dyrkelse af frugtbarhedsguden Frej i regionen (GRUNDTVAD/ALBRIS 2020). At der har været dyrket flere guder på pladsen, vidner genstandsfundene om. Således er der argumenteret for, at også Odin, Freja og Thor har været blandt de vigtige guder inden for hegnene på stormandsgården ved Harreby (GRUNDTVAD in press).

Den fysiske produktion

Fund af patricer og støbeforme til smykkeproduktion må regnes for relativt sjældne i Danmark såvel som Norden samt i det øvrige Europa. Der kendes dog publicerede fund i litteraturen, ligesom der med mellemrum opdages patricer fra vikingetiden, især i Danmark, som følge af den omfattende brug af metaldetektorer iblandt danske amatørarkæologer. Det er naturligvis aldrig muligt at danne en entydigt sikker relation mellem patricer og givne smykkefund, men for enkelte smykkers vedkommende synes det dog overvejende sikkert, at der er tale

om smykker lavet på givne forme. Således er det endnu kun ganske få patricetyper, der kendes i flere eksemplarer.

For forståelse af det følgende er det vigtigt at notere følgende om brugen af patricer: Patricens motiv er rejst i relativt højt relief, hvilket betyder, at man under brug bankede tynde sølv- eller guldplader ud over formen. Herved ville motivet efter utallige hammerslag træde frem som et motiv i smykkepladen. Men selv om patricen var den samme ved produktionen af flere smykker, ville to smykker i princippet aldrig blive helt ens, for smeden vil aldrig kunne lægge sine hammerslag identisk. Derved vil hvert præg fremstå med marginale forskelligheder. Disse forskelligheder kunne skjules eller fremhæves ved bruges af sølv-/guldtråde og -kugler som blev loddet på det rejste motiv. Hvert smykke dannet ved denne samlede proces er derved unik, hvilket, som nævnt ovenfor, gør det næsten umuligt at danne sikre relationer mellem givne smykker og patricer. Man kan dog bringe meget kvalificerede bud alene baseret på stilarter og motivets anvendelsesmæssige hyppighed.

To af de mest omfattende og vigtigste publicerede fund af vikingetidens patricer stammer dels fra havnen i Hedeby og dels fra Lillebro ved Gl. Lejre. Fra Hedeby havn kendes således hele 42 patricer, som alle er dateret til 900-tallet (KLEINGÄRTNER 2007). Der synes at været tale om et sluttet fund, som repræsenterer en håndværkers mistede beholder med modeller – beholderen efterlod desværre ingen spor. Formene er karakteriseret ved en stor forekomst af forlæg til metalblikarbejder i både Borre- og Jellingstil, og Kleingärtner har i sin grundige publikation både typebestemt smykkeforekomster såvel som analyseret deres spredning i samtidens Europa. Derved har hun især vist disse stykkers relation til Norden samt antydnet et vist samspil med Baltikum

Fig. 3. Patricer fra Hedeby havn-fundet vist sammen med tilsvarende smykker fra Fæstedskatten samt en tilsvarende skivefibelpatrice fra Lillebro ved Gl. Lejre.

Fig. 3. Press dies from the Haithabu harbour find shown together with corresponding jewellery from the Fæsted hoard and a press die from Lillebro at Gl. Lejre (Fæsted find photos: N. Schaadt; Haithabu disc press die: M. S. Toplak, Wikinger Museum Haithabu; Haithabu cross press die: M. Neidhardt; Lillebro press die: J. Nielsen, ROMU; digitally assembled by S.A. Christensen).

og Østeuropa. Det andet velpublicerede fund er på ingen måde lige så omfattende, men det bærer ligheder med Hedebyfundet. Således er der ved lokaliteten Lillebro ved Gl. Lejre opdaget fire patricer, der kan være mindst lige så relevante for nærværende studie (GRUNDTVAD/NIELSEN 2023).

I denne artikel er det først en Hedeby-relation, der skal fremhæves (Fig. 3). Således skal en patrice beregnet på skivefibler i Jellingstil af en variation, som meget vel kan udgøre forlægget til skivefiblen fra Fæstedskatten, belyses. I Hedebyfundet findes nemlig en patrice, der bærer et stil- og motivmæssigt identisk motiv med

Fæstedskiven; det viser således tre dyr i karakteristisk Jellingstil, hvis hoveder mødes centralt snude mod snude. Også størrelsen på de to fund stemmer umiddelbart overens. Netop denne patricetype er imidlertid for nyligt også opdaget ved lokaliteten Lillebro ved Gl. Lejre (Fig. 3). Lillebro-patricen er stil- og dimensionsmæssigt så lig Hedebypatricen, at de må repræsentere samme omrejsende værksted. Eftersom der endnu kun kendes disse to patricer med dette specifikke motiv, synes det sandsynligt, at skivefiblen fra Fæsted blev lavet af den smed, der mistede sine forme ved enten Gl. Lejre eller i Hedeby havn.

En relation til Hedeby synes også at kunne spores for det korsformede vedhæng af Hiddensee-type. Iblandt patricerne fra Hedeby er der således især to mulige forlæg for det fragmenterede kors tilhørende Fæstedskatten, hvilket bedst ses ved den motiv-/typemæssige store lighed. Kun det ene synes dog at passe dimensionsmæssigt. Det er imidlertid gældende for denne korsvariation, at der kendes patricer tilhørende flere korsvariationer fra flere lokaliteter, f.eks. kan nævnes en lignende, men dog ikke identisk form fra Råhedepladsen nær Ribe (ASR872 X092), ligesom der er fundet en patrice på Fyn (DIME nr. 120779) og en i Lincolnshire, England, (PAS ref. LIN-1A1F1C). Ingen af de sidstnævnte er dog variantidentiske med Fæsted-fundet, men deres eksistens understreger, at elitens håndværk har været udført flere steder.

Interessant er det, at to af genstandene fra Fæstedskatten med relativt stor sandsynlighed blev produceret af en håndværker i Hedeby – eller ved Gl. Lejre for det ene smykkets vedkommende. Hedeby var en kongeligt administreret handelsby med kongelige privilegier såsom f.eks. møntslagning (MOESGAARD 2012). At håndværket ligeledes også var delvist kongeligt administreret skal ses i lyset af, at byen blev etableret af netop kongemagten, sandsynligvis under kong Godfred i starten af 800-tallet, som flyttede handelsfolk fra Reric til Hedeby (SCHJETZEL 2014). Herved antydes der en relation mellem håndværker og kongemagt. Skulle skivefiblen imidlertid være produceret ved Gl. Lejre synes forbindelsen mellem to elitesidens, et sydjysk og et sjællandsk, at være bekræftet, hvilket igen belyser relationen mellem håndværk og jellingdynasti samt understreger, at netop

Fig. 4. Til venstre det fugleformede vedhæng fra Fæsted og til højre den mulige patrice fra Tissøkomplekset.

Fig. 4. On the left the bird-shaped pendant from Fæsted and on the right the possible press die from the Tissø complex (photo of gold jewellery: N. Schaadt, Museet Sønderkov; photo of the press die: F. Fabriciusen-Nielsen; digitally assembled by S.A. Christensen).

denne type smykker var forbeholdt et aristokrati.

For det danske genstandsmateriale fra vikingetidens vedkommende er det endvidere særdeles interessant, at der ved Tissøkomplekset er fundet en patrice (registreringsnummer ved Nationalmuseet C 38057) til et fugleformet vedhæng, som dimensions- og formmæssigt er så lig fæstedfuglen (Fig. 4), at det er muligt, at fuglesmykket er produceret over denne patrice. Og tilmed på en lokalitet, hvor omfattende undersøgelser og studier har vist, at der med al sandsynlighed har været en stormandsresidens eller kongsgård. Hvis denne tolkning er valid, er det påfaldende, at der herved at dannet en genstandsbaseret relation med to så vigtige sæder i midten af vikingetiden.

Inspiration til design i tid og rum – kejserlig og kristen inspiration

Inspirationen til skattens bestanddele er alsidig, og derfor skal de hér relevante genstande behandles individuelt. Det er bemærkelsesværdigt at nogle genstande potentielt rummer en kompliceret historik, mens andre er relativt simple at beskrive. Mest simpel er historikken for et vedhæng, der er lavet af en omgjort, slidt Solidus. Denne er således ukompliceret at stedfæste og dateres til at være slået under kejser Honorius (393–423 e.Kr) (HORSNÆS 2020). Endnu en Solidus regnes faktisk som hørende til skatten. Denne blev desværre ikke erklæret danefæ i 1911, da finder fremviste den for Nationalmuseet sammen med guldhalskæden. Det vides dog, at den er slået under Kejser Diocletian (284–305 e.Kr.). For begge genstande gælder, at de således var flere hundrede år gamle, da de blev nedgravet med de øvrige skattebestanddele. Den samme brug af nærmest antikke mønter ses eksempelvis i Hoenskatten fra Norge, som er den største vikingetidsguldskat fra Norden (FUGLESANG/WILSON 2006).

Herefter skal vedhængene med indfattede sten sættes i kontekst, for ligesom, at de ovenfor nævnte genstande sandsynligvis er produceret i Hedeby, kan også disse smykker vidne om en nær kontakt mellem skattens ejere og Hedeby. Således findes der kun ganske få sammenlignelige umiddelbart samtidige smykkefund fra vikingetiden; dels i den ovenfor nævnte kendte guldskat fra Hoen, hvor vedhængene faktisk er karakteriserede ved at være delvist lavet af genbrugte, væsentligt ældre genstande i form af et romersk gemme og omgjort guldblik. Dertil er der dels fundet meget lignende smykker i to separate grave (grav 316 og kammergrav 5; EISENSCHMIDT/ARENDS

2010) ved Hedeby, som med stor sandsynlighed rummede gravlagte kvinder. Gravene fra Hedeby er dateret til ca. 900–950 e.Kr., mens Hoenskatten er deponeret sidst i 800-tallet, hvilket vidner om en stilistisk anvendelsesperiode, som strækker sig ned i ældre vikingetid.

Det er for disse vedhæng imidlertid muligt at spore en visuel inspiration i særligt den angelsaksiske smykketraditions udvikling, hvor stenprydede vedhæng ganske lig Fæsted- og Hedebyvedhængene er fundet i opsætninger, hvor også guldperler er anvendt. Lignende opsætningsforslag er tidligere lavet for Hedebyvedhængene, og her foreslås det derfor, at Fæstedperlerne og -vedhængene er anvendt på omtrent samme vis. To ganske velkendte eksempler på lignende angelsaksiske smykkefund stammer fra hhv. en højjaristokratisk kvindegav fra Desborough (BAKER 1880, 469; Fig. 5) dateret til slutningen af 600-tallet, og fra et fund fra Galley Lowe, England (BATEMAN 1848, 37). Sidstnævnte bør fremhæves idet vedhængene indeholder røde sten, som i slibningen er nærmest identiske med den rødlig sten fra Fæsted. Disse angelsaksiske kædeopsætninger anses som værende tilknyttet højjaristokratiet, og det er ydermere foreslået, at de har haft en religiøs ladet anvendelse (YORKE 2011). Lignende enkeltfundne vedhæng kendes fra England. Disse angelsaksiske kæder anses som inspirerede af langobardisk mode, hvortil inspirationen på andre i smykker i Fæstedguldskatten også kan spores.

Dertil kan der også spores visuelle træk, der synes influeret af romersk smykkemode fra 200–300-tallet. Eftersom denne opsætningsmode er usædvanlig for vikingetiden, må det anses som plausibelt, at man netop har tilstræbt at vise en legitimerende lighed med fortidens herskere. Mere herom senere.

Fig. 5. Øverst den rekonstruerede, tolkede kædeopsætning fra en kvindegrav ved Desborough, England. Dateret til begyndelsen af 600-tallet. Den forslåede tolkning af Fæstedkæden ses nederst.

Fig. 5. Top, the reconstructed necklace from a women's grave at Desborough, England, as it is assumed to have looked like. Dated to the beginning of the 7th century. An arrangement of the Fæsted necklace is suggested in the lower part of the figure (Top photo: M. Bunker; photo of the Fæsted finds: N. Schaadt; digitally assembled by S. A. Christensen).

Stenene i Fæstedskattens vedhæng i sig selv fortæller derfor sandsynligvis en særskilt interessant historie, for sådanne sten er ikke normalt forekommende i Norden. Der er således anvendt mælkeskumhvide bjergkrystaller og den ovenfor nævnte rødviolette sten, som er foreslået at være enten ametyst eller granat, og som kan stamme fra et angelsaksisk smykke. Stenene er alle slebet, så de fremstår med forskellige former, dimensioner; nogle er facetterede, mens andre er rundede. Den formmæssige alsidighed er slående, og brugen af dem har skabt en opsætning med et asymmetrisk udtryk. Stenene er importeret til Norden, hvor det her foreslås, at de er anvendt i de kongelige værksteder, måske i Hedeby. Ved en gennemgang af de få samtidige genstandsgrupper, som anvender sten på samme alsidige vis som

set i Fæstedfundet, fremtræder især elitens genstande som kongekroner samt religiøst ladede, kristne objekter særligt interessante. Eksempelvis ses lignende sten anvendt på kronen tilhørende det hellige romerske imperium i vikingetiden, som faktisk er dateret til 900-tallet. Fatningerne afviger imidlertid markant fra fatningerne på Fæstedsmykkerne. På samtidige kontinentale kirkelige og/eller adelige genstande ses derimod andre fatningsvariationer, ligesom de varierende typer sten ses hyppigt anvendt, blandt andet på alterkors og relikvieskrin. En række meget rigt udsmykkede kirkebogsforsider skal fremhæves (KITZINGER 2019). På disse fornemme kirkebøger fra perioden 700–1050 ses omslagene således ofte beklædt med en frontplade af guld eller forgyldt sølv, som er prydet med forskellige sten, ligesom der i

mere sjældne tilfælde også kan være brugt emaljearbejder og presblikarbejder. Imellem de indfattede emner ses ofte relativt simpel filigranudsmykning. Stenene ses ofte placeret på en baggrund af guld, men at de ligger på en anden baggrund er også velkendt – sidstnævnte kan skyldes, at man har forsøgt at fremhæve effekten af de gennemsigtige sten, som ville have fremstået mere gullige/gyldne, hvis de lå på en gylden baggrund. Sammenlignes der med de stenkædte vedhæng fra både Hoen, Hedeby og Fæsted, så er det bemærkelsesværdigt, at disse ikke har en fuldpladebaggrund, og at det i enkelte tilfælde ligefrem kan dokumenteres, at øskenen er sat på sekundært, hvilket for Fæstedskattens vedhængs vedkommende oprindeligt blev betragtet som resultatet af en simpelt udført reparation - en tolkning som der hér foreslås et alternativ til. Ligeledes er der anvendt flere forskellige fatningsvariationer.

Grundet de store ligheder mellem Fæstedvedhængene og de indfattede sten på kirkebogsforsider, er det muligt, at vedhængene er lavet af omgjorte kirkebogsforsider – forsider som muligvis var røvet fra klostre eller fra adelige kristne grundet deres store værdi. Skulle det være tilfældet, at smykkerne er lavet på denne måde, kan et lille guldblade-fragment med simpel filigranornamentik fra Fæstedskatten have været fra sådan en bog også. Det er desuden interessant, at også Hoenkattens vedhæng som nævnt er lavet af ældre genstande, og at det tilmed også vedrørende disse er foreslået, at de var relateret til kirkebogsforsiderne (FUGLESANG/WILSON 2006, 104; Fig. 6 og Fig. 7). Der kendes altså fortillfælde med at anvende halvædelsten, som oprindeligt er brugt på anden vis.

Dernæst skal det fugleformede vedhæng behandles yderligere, for også det har en interessant historie oprindelsesmæssigt og mht. dets design (Fig. 8). Indledningsvist skal det bemærkes, at det er velkendt og

Fig. 6. Til venstre et af de to vedhæng fra Hoenkatten, som har været lavet til at indbefatte stene. Bemærk, at smykket tydeligt er lavet af omgjorte stykker guldblik med granulering. Til højre for- og bagside af vedhæng fra Fæstedskatten, hvor især bagsiden viser, at smykket enten er udbedret eller lavet af forskellige dele.

Fig. 6. Left: one of the two pendants from the Hoen hoard. Note that the piece of jewellery is clearly made from converted pieces of gold with granulation. Right: the front and back of a pendant from the Fæsted hoard, where the back shows that the piece has either been repaired or made from different parts (photo of jewellery from the Hoen hoard: E. C. Holte, Kulturhistorisk museum, UiO; photos of Fæsted-smykket: N. Schaadt, Museet Sønderkov; digitally assembled by S.A. Christensen).

velundersøgt, at rovfuglen – både fysisk og billedligt – var knyttet til aristokratiet helt tilbage i det Romerske Rige, hvor især ørnen blev fremstillet plastisk på de militære attributter, såsom f.eks. standarter (OEHL 2020). De germanske stammer udenfor rigets grænser anvendte dog også rovfugle i deres billedverden – nok inspirerede af romerske idealer – og fra senest 400-tallet fremstår der i den germanske kultur fremstillinger af rovfugle, som er ganske lig motivet fra Fæstedskatten, dvs. en rovfugl set fra oven med hovedet hvilende på den ene skulder eller tydeligt kiggende til én side. Der kendes eksempelvis flere langobardiske

Fig. 7. Øverst til venstre Evangelium-forside fra Salzburg, Østrig, dateret til 700-tallet. Øverst til højre evangeliums-forside fra Judith af Flanderens Evangelier (MS. M.708). Værket er dateret til mellem 1051 og 1064. Bemærk både variationer i både fatninger og sten, som svarer til alsidigheden, der ses på Fæstedvedhængene nederst.

Fig. 7. Top left: Gospel cover from Salzburg, Austria, dated to the 8th century. Top right Gospel cover from Judith of Flanders Gospels (MS. M.708). The work is dated to between 1051 and 1064. Note the variations in both sockets and stones which correspond to the versatility seen on the Fæsted pendants below (photo of book covers: The Morgan Library & Museum; jewelry photos: N. Schaadt, Museet Sønderkov; digitally assembled by S.A. Christensen).

fibelvariationer visende motivet dannet med granater og andre farvestrålende mineraler lagt på vaffelguld. Disse er i flere tilfælde fundet i særdeles rige grave, hvilket antyder, at de fornemst udførte fuglefremstillinger fra germanertid var knyttet til de

øvre samfundslag. Motivet kendes udført i mange metaller og variationer, men det er karakteristisk, at det endnu i 900-tallet anvendes i en næsten designmæssigt ens form. At lignende fugle i vikingetiden kan knyttes til den absolutte elite, kan f.eks. belyses af, at

Fig. 8. Til venstre fuglefibel med indlagte sten. Del af sæt fundet i kvindegrav, fra 500-tallets Tierra de Barros, Spanien. I midten den såkaldte Raven penny dateret til omkring 940 og til højre fuglevedhænget fra Fæstedskatten.

Fig. 8. To the left, bird brooch with inlaid stones. Part of a set found in a 6th century woman's grave at Tierra de Barros, Spain. In the middle the so-called Raven penny dated to around 940, and to the right the bird pendant from the Fæsted hoard (photos from wikicommons, the silver coins is reproduced with kind permission of Spink and Son Ltd. and N. Schaadt, Museet Sønderkov; digitally assembled by S.A. Christensen).

den skandinaviske konge, Anlaf Guthfrithson, der sad i Dublin, slog den såkaldte Raven Penny i perioden 939–941. På denne mønts obvers ses en rovfugl – en formodet ravn – som er meget lig Fæstedfuglen. Endeligt er det foreslået, at det »svenske« kongehus, som regerede Kyiv fra 900-tallet og frem brugte en stiliseret rovfugl, det såkaldte Rurikid-symbol, i deres heraldiske symbolsprog. Sammenfaldet mellem elitens brug af fuglemotiver og deres ofte relativt ens datering og design er opsigtsvækkende, idet det bekræfter, at netop dette motiv var knyttet til det nordiske kongelige miljø i midten af 900-tallet.

Endnu i middelalderen og helt op i nutiden kendes rovfuglemotiver, som knyttes til

mønter og til heraldik. Rovfuglen mistede således ikke sin rolle i det visuelle symbolsprog, hvor den endnu i dag forbindes med aristokrati og nationalsymbolik.

Skivefiblen i Jellingstil er det absolut mest spændende objekt i nærværende analyse. Skivefibler er ikke sjældne i vikingetiden, og det er faktisk heller ikke decideret sjældent at se fibler i samme håndværksmæssige klasse som skiven fra Fæsted. Således er brugen af både filigran og granulering relativt velkendt, ligesom brugen af både guld og sølv er velkendt. Skivefiblerne i Jellingstil kendes i flere eksemplarer i Danmark, det nuværende Sydsverige samt Norge, ligesom den formodede patrice som nævnt kendes fra Hedeby eller Lillebrolokaliteten. Lignende fibler og patricer kendes både i den – set i forhold til Jellingstilen – anelse ældre Borrestil, hvor dyrehovederne ses fra oven, i den efterfølgende Mammenstil repræsenteret ved både smykke- og patricefund, samt endeligt i mere sjælden grad i Ringrikestilen. Som indledningsvist nævnt er der argumenteret for, at Jellingstilen blev udviklet under Gorm den Gamle (GRUNVDAD/KNUDSEN 2017), mens de øvrige stile sandsynligvis skal knyttes til de øvrige regenter i Jellingdynastiet: således knyttes Borrestilen til Gorms far eller til slægten, de tog magten fra, Jellingstilen til Gorms regeringsperiode, Mammenstilen til Haralds dømme og Ringrikestilen til Svend Tveskæg. Det antages her ved, at Jellingdynastiet anvendte stilarterne til at tydeliggøre regentskifter, samt endvidere som visuelle tydelige markører for tidens alliancer i det givne magtlandskab: hvis en stormand bar de kongeligt producerede smykker, kunne han derigennem vise sit tilhørsforhold. Man skal ikke forestille sig, at kongemagten selv brugte alle skivefiblerne – tværtimod blev de sandsynligvis givet bort som værdifulde alliancegaver i en tid, hvor det at give gaver netop bandt herremænd med hird og konger med herremænd (SHEEHAN 2013).

Fig. 9. Seks eksempler på solidi visende kejsermotiver fra 300-tallet til 800-tallet samt skivefiblen fra Fæsted. Bemærk kæderne på kejsersmykket, der konsekvent sidder på højre skulder. 1 Kejser Julian (ca. 361 e.Kr.), 2 Kejser Zeno (slutningen af 400-tallet), 3 Kejser Maurice Tiberius (ca. 583–602), 4 Kejser Heraclonas (ca. 641), 5 Kejser Anastasius II. (ca. 713), 6 Kejser Staurakios (ca. 811), og 7 Fæstedskivefiblen.

Fig. 9. Six examples of solidi showing Roman Emperors from the 4th to the 9th centuries and the disc brooch from Fæsted. Note the chains depicted that consistently sits on the right shoulder of the emperor. 1 Emperor Julian (c. 361 AD), 2 Emperor Zeno (late 5th century), 3 Emperor Maurice Tiberius (c. 583–602), 4 Emperor Heraclonas (c. 641), 5 Emperor Anastasius II. (c. 713), 6 Emperor Staurakios (c. 811), and 7 the Fæsted disc brooch (coin photos: Wikicommons; the Fæsted find: N. Schaadt, Museet Sønderkov; digitally assembled by S. A. Christensen).

Skivefiblen fra Fæsted skiller sig en anelse ud fra de øvrige ellers motivmæssigt identiske skivefibler i kraft af de fire kæder med triskeler. Og netop kombinationen mellem stilart og kæder er interessant, hvis man skal søge inspirationen til ophavet for smykkets design. Således ses lignende smykker med kæder ofte på kejsermotiver, som f.eks. ses på mønter (Fig. 9) eller på de skiftende tiders kejsertilustrationer. Eksempelvis illustrerer mosaikkunsten i Basilikaen for Skt. Vitale i Ravenna kejser Justinian I, som regerede det Østromerske rige i perioden 527–565 e.Kr.

Her vises kejseren bærende et skiveformet smykke med kæder. I alle undersøgte tilfælde bærer de givne kejsere smykket på højre skulder, og i alle tilfælde ses kejseren med tre kæder, mens en kejserson nogle gange kan ses med blot to kæder. Det er tydeligt, at dette smykke har været et symbol på kejseren visuelt, nærmest en art rigssmykke.

Det er muligt, at Gorm den Gamle og hans håndværkere har tilegnet sig vished om dette symbolsprog og har forsøgt at eftergøre smykkerne efter hjemlige bekendte stile. Herved ville Gorm fremstå visuelt som kejserens

ligeværdige, i hvert fald i danernes øjne. Det er påfaldende i denne henseende, at Gorm tilmed har valgt at bruge fire kæder, hvor de romerske »kun« har tre mens de kejserlige sønner ses med to. Det er ikke utænkeligt, at Gorm brugte netop disse skivefibler endda meget bevidst. At smykker og klæder blev anvendt på samme identitetsskabende vis i germansk jernalder er allerede velundersøgt, hvor brugen af bestemte visuelle attributter vidnede om regionale tilhørsfold, alliancer, social stand osv. (f. eks. ARWILL-NORDBLAD 2013; RØSTAD 2021). Denne veletablerede brug af visuelle virkemidler synes således kun fortsat under Jellingdynastiets dømmer.

Formål og gevinst ved de givne designs – den todelte magt

Som anført, har især de stensatte vedhæng, det fugleformede vedhæng og skivefiblen udgjort dele af et stærkt symbolsprog. Dette var baseret på at danne legitimitet ved brugen af egentlige antikke smykker i form af de to solidi – hvoraf hvert fald én var omgjort – men i højere grad ved anvendelsen af smykker og opsætninger, som rummede tydelig inspiration fra designs, der var knyttet til ældre kongehuse eller til højaristokratiske miljøer. Det er i denne henseende interessant, at inspirationen delvist er hentet i den angelsaksiske smykkemode, mens andre elementer tydeligt rækker mod middelhavsregionen og især mod de skiftende romerske kejsere, der regerede fra Konstantinopel i århundrederne op mod vikingetiden. Dette kan forstærke tesen om, at Gorm og Hardeknud kom fra England (se nedenfor), hvor en unik Hardeknud-mønt er fundet. Det er således muligt, at Gorm ville vise denne tilknytning vha. smykkerne, hvilket også kan være gældende for det fugleformede vedhæng. Det var imidlertid lige så vigtigt at vise tilknytningen til de romerske

kejsere og det enorme imperium, som i perioder var det stærkeste i den daværende kendte verden. Kunne man vise tilhørsforhold dertil, var man ikke en ubetydelig hersker – heller ikke selv om magten endnu ikke var vundet. Smykkerne i Fæsteds-katten var således produceret for at illustrere ejerens ret til magt, for det var en magt, der rakte bagud i tid mod stærke slægter og stærke riger.

Det er vigtigt at understrege her, at den synlige magt, som smykkerne repræsenterede, sandsynligvis vidnede om en todelt magt, tilmed i dobbelt forstand. Dels er det meget plausibelt, at de mange vedhæng blev båret af en kvinde, hvilket er sandsynliggjort ud fra det faktum, at de lignende stensatte vedhæng fra Hedeby, stammer fra to formodede kvindegrave. Skivefiblen derimod, som vist på billedkilderne, er knyttet til den mandlige kongelige sfære. Herved ses både kongen og dronningen sandsynligvis repræsenteret i dette fund.

Ligeledes repræsenterer skattefundets bestanddele en todelt magt idet det samlede fund så tydeligt er knyttet til en verdslig magt, nemlig Jellingdynastiet. Som indledningsvist nævnt, er skattens bestanddele også tolket som repræsenterende attributter, der skulle anvendes i den førkristne kult, tilmed igen af hhv. en mand og en kvinde. På denne vis kan skatten også udvise en todelt magt i form af en åndelig magt og en verdslig magt. Både det åndelige og det verdslige var vigtige aspekter at råde over i det førkristne Norden, for ved hjælp af det åndelige kunne en herskerslægt proklamere, at den var udvalgt af guderne ligesom den var bestemt af et aristokrati. På samme vis var kontinentets konger udvalgt af den kristne gud.

Gorms håndværkere formåede virkelig at skabe en dygtigt gennemtænkt og håndværksmæssigt veludført visuel propaganda for det tidligste Jellingdynasti i dets rejse mod samlingen af Danmark.

Afsluttende diskussion – kan smykker vise Gorm den Gamles Danmark?

I Adam af Bremens krønike fra 1000-tallet beskrives det, at Gorm landede i Hedeby med sin far, Hardegon (Hardeknud), formentlig omkring året 936 (LUND 2000). Hvorfra de kom er usikkert, men Adam af Bremen angiver Normandiet som deres herkomst, mens England er foreslået grundet fundet af ovenfor nævnte Hardeknud-mønt fra Silverdale-skatten i Northumbria (PORCK/MANN 2014). Der er overordnet flere usikkerheder vedr. far-søn-relationen, hvorfor nedenstående diskussion endnu skal betragtes som en tese.

Uanset hvorfra de to kom, så er det interessant, at deres overtagelse af det tidlige Danmark tilsyneladende tog udgangspunkt i Hedeby, som jo var en kongeligt administreret by, og som er stedet, hvor patricerne til en del af smykkerne i Fæsteds-skatten sandsynligvis er fundet. Desuden er Hedeby en by, som de vandt fra et andet dynasti. Særligt skivefiblen i Jellingstil er interessant, eftersom denne smykketype er meget sjælden i Norden, men dog ikke ukendt som type. Således kendes patricerne fra Hedeby og Lejre, guldsmykket fra Fæsted, en variant i guld visende fire dyr fra Grønning i Salling, en umiddelbart stempelidentisk udgave fra Aars, endnu to i sølv fra hhv. Trænskatten vest for Oslofjorden i Norge og en med en vagt dokumenteret proveniens fra Lund (senest GRUNDTVAD/POULSEN 2020). Alle de øvrige fund er udført uden de fire guldkæder, hvilket netop er det kendetegn, der får Fæstedsmykket til at ligne de tidligere fremhævede kejserlige skuldersmykker. Herved skiller skiven fra Fæsted sig ud, og den kan have haft en særlig status.

Idet der er tale om så sjældne smykker, som ovenikøbet er udført som ekstraordinært fornemme arbejder prydet med filigran og granulering, og sandsynligvis lavet af en

kongeligt relateret håndværker i Hedeby, så foreslås det her, at det vha. deres fundspredning, er muligt at tegne det Danmark, som Gorm den Gamle og Thorvi nåede at samle under deres regeringsperiode (Fig. 10). Således skal Fæsteds-skivesmykket ses som kongens ejendom, mens de øvrige fibler uden kæder foreslås at repræsentere alliancegaver fra Gorm til lokale stormænd. Smykkerne var så vigtige, at de kun blev produceret i enten de kongelige handelsbyer eller ved elitesidenserne, og de blev udelukkende givet til de stormænd, der besad så stor regional magt, at de var gavnlige for kongemagten at alliere sig med. Nogle herremænd var så vigtige, at de modtog sølv og andre så betydende, at de fik guld. Tilmed fik alle modtagere varierende øvrige smykker som f.eks. Hiddensee-type korsvedhæng eller de femarmede kors, som også kendes i Lackalängaskatten. Det er i dette henseende sigende, at skivefiblerne i Jellingstil hidtil er opdaget i Jylland og det nuværende Nordtyskland, omkring Oslofjorden og i Skåne. Kan skivefiblerne ses som et udtryk for Gorm og Thorvis Danmark er det ydermere værd at bemærke, at disse Jellingstils-skivefibler ikke er opdaget på Sjælland og på Fyn samt øerne deromkring. Fundet af fuglepatricen ved Tissø og skivefibelpatricen fra Gl. Lejre viser dog sammen med den store sølvskat fra Terslev, som rummer smykker i tydelig Jellingstil, at Gorm og Thorvi også opnåede meget gunstige relationer med de sjællandske stormænd – men Gorm samlede (tilsyneladende) ikke hele Danmark. Det gjorde hans søn og arvtager Harald Blåtand måske. Præcis som det står på den store Jellingsten. Men måske var det derved nærmest kun Fyn, Harald skulle indlemme. Hvis denne tese er valid, er det muligt, at også skivefiblerne i hhv. den ældre Borrestil og de yngre stile, Mammenstil og Ringerikestil, kan vidne om lignende alliancedannelser mellem kongemagt og lokale herremænd.

Fig. 10. Med rød ses det Danmark, som menes regeret under Harald Blåtand. Bemærk imidlertid, at skivefiblerne er relateret til store dele af dette rige, som derved nok allerede blev vundet under Gorm den Gamle.

Fig. 10. Red shows the Denmark that is believed to have been ruled under Harald Blue-tooth. Note that the disc brooches are related to large parts of this kingdom, which was probably already won under Gorm the Old (graphics: L. Pezzoli, Children of Ash).

Stilarterne og de unikke fundtyper kan derved muligvis i fremtiden præcisere vores forståelse af hvorledes Jellingdynastiet vandt sig Danmark og hvordan de forsøgte at vedholde magten ved hjælp af alliancer.

En afsluttende tak skal lyde til Samuel L. Flyger, som har hjulpet med at finde fotos af relevante mønter samt til Anders K. Møller, som har været en stor støtte under projektets udvikling.

Litteratur

- Arents/Eisenschmidt 2010: U. Arents/S. Eisen-schmidt, Die Gräber von Haithabu. Band 1 & 2. Ausgrabungen in Haithabu 15 (Neumünster 2010).
- Arwill-Nordbladh 2013: E. Arwill-Nordbladh, Golden Nodes – Linking Memory to Time and Place. I: S. Bergerbrant/S. Sabatini (red.), Counterpoint: Essays in Archaeology and Heritage Studies in Honour of Professor Kristian Kristiansen. BAR International Series 2508 (Oxford 2013) 411–419.
- Baker 1880: R.S. Baker, XXIV. – On the Discovery of Anglo-Saxon Remains at Desborough, Northamptonshire. Archaeologia, or, Miscellaneous Tracts Relating to Antiquity, Volume 45/2, 466–471.
- Bateman 1848: T. Bateman, Vestiges of the Antiquities of Derbyshire, and the Sepulchral Usages of its Inhabitants. From the most remote ages to the reformation (London 1848).
- Grundvad 2022: L. Grundvad, Draupnir fundet ved Fæsted. Skalk 2022/4, 10–13.
- Grundvad 2023 (in press): L. Grundvad, Pre-Christian rituals at elite sites. I: L. Gardela/S. Bønding (red.), The Norse Sorceress: Mind and Materiality in the Viking World. Ukendt publikationssted, ukendt sidetal.
- Grundvad/Albris 2020: L. Grundvad/S.L. Albris, Afdækning af fænomenet hørg fra yngre jernalder og vikingetid. Nye udgravninger ved Harreby. By, marsk og geest 32, 2020, 17–43.
- Grundvad/Knudsen 2017: L. Grundvad/M. Knudsen, Fæstedskatten – dynastisk guldsmedekunst i 900-årenes Danmark. By, marsk og geest 29, 2017, 30–49.
- Grundvad/Nielsen 2023: L. Grundvad/J. Nielsen, Vigtige værkstedsfund fra vikingetiden – om fire detektorfundne patricer fra Lillebro ved Gl. Lejre. Årbogen ROMU 2023, ukendt sidetal, 78–89.
- Grundvad/Poulsen 2020: L. Grundvad/M.E. Poulsen, Fæstedskatten – et skattefund fra Danmarks vikingetid. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 2017, 7–42.
- Horsnæs 2020: Ancient coins in Denmark in the Viking context, the Middle Ages and the modern period. Varying find patterns and some (almost) unique novelties / Znalezska monet antycznych od okresu wikingiego do czasów współczesnych z terenów Danii. I: M. Bogucki/A. Dymowski/G. Śnieżko (red.), Okrucy starożytności Użytkowanie monet antycznych w Europie Środkowej, Wschodniej i Północnej w średniowieczu i okresie nowożytnym / Slivers of the Antiquity. Use of Ancient Coins in Central, Eastern and Northern Europe in the Medieval and Modern Periods (Warsaw 2020) 177–199.
- Jørgensen 2009: L. Jørgensen, Pre-Christian cult at aristocratic residences and settlement complexes in southern Scandinavia in the 3rd–10th-centuries AD. I: U. von Freedon/H. Friesinger/E. Wamers (red.), Glaube, Kult und Herrschaft. Phänomene des Religiösen im 1. Jahrtausend n. Chr. in Mittel- und Nordeuropa. Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte 12 (Frankfurt 2009) 329–354.
- Jørgensen 2014: L. Jørgensen, Norse Religion and Ritual Sites in Scandinavia in the 6th–11th century. I: H. C. Gulløv (red.), Northern Worlds – Landscapes, Interaction and Dynamics – Proceedings of the Northern Worlds Conference, Copenhagen 28–30 November 2012 (Gylling 2014) 129–150.
- Kitzinger 2019: B.E. Kitzinger, The Cross, the Gospels, and the Work of Art in the Carolingian Age (Cambridge 2019).
- Kleingärtner 2007: S. Kleingärtner, Der Pressmoldfund aus dem Hafen von Haithabu. Die Ausgrabungen in Haithabu 12 (Neumünster 2007).
- Lund 2000: A. Lund, Adam af Bremens krønike. Dansk udgave ved Allan A. Lund (Gylling 2000).
- Moesgaard 2021: J.C. Moesgaard, Hedeby og den danske kongemagt i 900-tallet. Mønternes udsagn. Kuml 2012, 111–136.

- Oehrl 2020: S. Oehrl, »I am Eagle« – depiction of raptors and their meaning in the art of Late Iron Age and Viking Age Scandinavia. I: O. Grimm/K.-H. Gersmann/A.-L. Tropa-to (red.), Raptor on the fist – falconry, its imagery and similar motifs throughout the millennia on a global scale. *Advanced studies on the archaeology and history of hunting* 2.1–2.2. *Advanced studies in ancient iconography II* (Kiel/Hamburg 2020) 451–479.
- Porck/Mann 2014: T. Porck/J. Mann, How Cnut Became Canute (and How Harthacnut Became Airdeconut). *Owele. North-Western European Language Evolution* 67/2, 237–243
- Røstad 2021: I. M. Røstad, The Language of Jewellery. Dress-accessories and Negotiations of Identity in Scandinavia, c. AD 400–650/700. *Norske oldfunn* 32 (Riga 2021).
- Sheehan 2013: J. Sheehan, Viking raiding, Gift-exchange and Insular Metalwork in Norway. I: A. Reynolds/L. E. Webster (red.), *Early Medieval Art and Archaeology in the Northern World: studies in honour of James Graham-Campbell. The Northern World* 58 (Leiden 2013) 809–823.
- Schietzel 2014: K. Schietzel, Spurensuche Haithabu (Neumünster/Hamburg 2014).
- The Hoen Hoard. A Viking gold treasure of the ninth century. I: S.H. Fuglesang/D.M. Wilson (red.), *Acta ad archaeologiam et artium historiam pertinentia. Institutum Romanum Norvegiae* 14. *Norske Oldfunn* 20. *Kulturhistorisk museum* (Oslo 2006).
- Yorke 2014: B. Yorke. »The Weight of Necklaces«: some insights into the wearing of women's jewellery from Middle Saxon written sources. I: S. Brookes/S. Harrington/A. Reynolds (red.), *Studies in Early Anglo-Saxon Art and Archaeology: Papers in Honour of Martin G. Welch. BAR British Series* 527 (Oxford 2014) 106–111.